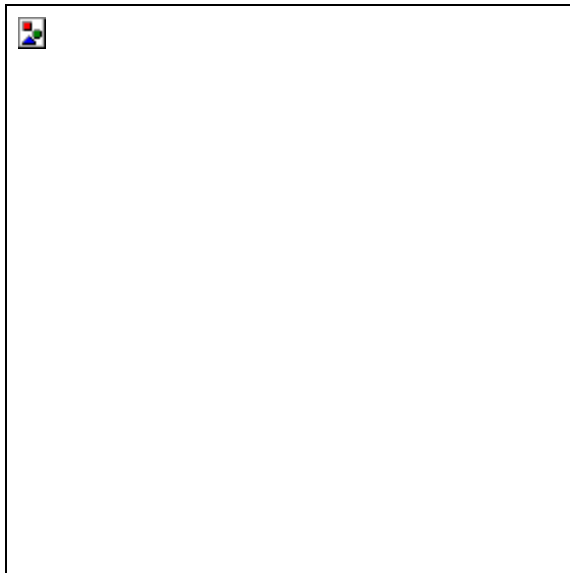

OSLO TINGRETT

BESLUTNING

Avsagt: 29. august 2011

Saksnr.: 11-076673ENE-OTIR/08

Dommer: Tingrettsdommer Finn Haugen

Saken gjelder: Pressens tilgang til lydopptakene i Treholtsaken

Begjærende parter: Pressen dvs.

Norsk Rikskringkasting AS
Norsk Redaktørforening
Norsk Presseforbund
Aftenposten AS
AS Dagbladet
Verdens Gang AS
Dagsavisen AS
TV 2 AS
Mediehuset Nettavisen AS
P4 Radio Hele Norge AS
Fædrelandsvennen AS
Bergens Tidende AS
Avisen Vårt Land AS
Bladet Nordlys AS

For samtlige : Advokat Ane Stokland

Stavanger Aftenblad AS
Morgenbladet AS
Klassekampen AS
Utrop AS

Motpart:

Politiets sikkerhetstjeneste PST

Politiadvokat Line Nyvoll Nygaard

BESLUTNING

Saken gjelder begjæring fra en samlet norsk presse – herunder radio og tv – om tilgang til lydopptakene fra hovedforhandlingen i Treholtsaken i 1985.

Lydopptakene utgjør totalt ca. 175 timer fordelt på 263 kassetter.

Partene har fremlagt en del skriftlig argumentasjon og dokumentasjon. Som et ledd i saksbehandlingen besluttet retten at det skulle holdes et rettsmøte der partenes hovedargumenter i konsentrert form ble presentert i åpen rett med referatadgang, og der partene svarte på enkelte spørsmål fra retten. Dette rettsmøtet ble holdt den 25. august 2011.

Ved sin avgjørelse bygger tingretten på det skriftlige fremlagte materialet, det som ellers fremkom i rettsmøtet og annet offentlig kjent materiale knyttet til Treholtsaken. Tingretten har tilgang til dommen og rettsboka fra lagmannsrettens behandling av Treholtsaken i 1985. Tingretten skal avgjøre prosessen videre.

Tingretten skal ikke avgjøre eventuell konkret avgradering av den del av lydopptakene som er gradert etter bestemmelsene i sikkerhetsloven med forskrift. Tingretten har derfor ikke hatt behov for selv å be om tilgang til lydopptakene.

Pressen har prinsipalt bedt om tilgang til hele opptaksmaterialet. Subsidiært er det bedt om tilgang til deler av opptakene.

PST, som er fortsettelsen av Politiets overvåkingstjeneste POT, har prinsipalt bedt om at saken avvises fra tingretten idet det er påberopt at vilkårene for domstolsbehandling ikke er oppfylt. Subsidiært er det bedt om at begjæringen ikke tas til følge idet pressen ikke har rettslig interesse i å få tilgang til lydopptakene.

Partenes nærmere argumentasjon – særlig for sine prinsipale standpunkter – fremgår av det skriftlige materialet.

Arne Treholt har gitt sitt skriftlige samtykke til at pressen gis tilgang til samtlige deler av lydopptakene fra lagmannsrettens behandling i 1985. Tingretten anser ikke Treholt som formell part i tingrettens sak vedrørende begjæringen om tilgang til opptakene.

Retten ser slik på saken:

I

Treholtsaken er en av de mest omtalte sakene i norsk rettshistorie. Det har gjennom de siste 25 årene fra ulikt hold vært stilt flere kritiske spørsmål til dommen, politiets handlemåte og enkelte av bevisene i saken. Saken har vært gjenstand for behandling av flere gjenopptakelsesbegjæringer. I det siste tiåret har de kritiske spørsmålene særlig vært knyttet til pengebeviset, ransakingene og romavlyttingen.

Vesentlige deler av hovedforhandlingen i 1985 gikk for lukkede dører med pålegg om taushetsplikt "inntil videre" jf. rettsboka side 48 og slik at opplysningene "ikke kan meddeles videre før tillatelse er gitt" jf. rettsboka side 206. Dommen ble gradert etter daværende sikkerhetsinstruks.

Under Treholtsakens behandling i Eidsivating (nå Borgarting) lagmannsrett ble store deler av hovedforhandlingen tatt opp på lydbånd. Opptak ble foretatt både av de deler av forhandlingene som skjedde for åpne dører, og for de deler av forhandlingene som skjedde for lukkede dører. For noen særlig sensitive deler av forhandlingene ble det ikke foretatt noe lydopptak. Hvilke deler dette gjelder, fremgår av rettsboka for lagmannsretten.

PST har gjennom årene etter flere henvendelser fra pressen motsatt seg å medvirke til å gi pressen tilgang til lydopptakene fra hovedforhandlingen.

II

Innledningsvis finner tingretten grunn til å påpeke følgende:

1. Arne Treholt ble etter omfattende rettslige forhandlinger i 1985 dømt i Eidsivating lagmannsrett. Treholt anket til Høyesterett, men trakk anken under forhandlingene i Høyesterett i 1986. Høyesteretts kjeremålsutvalg avviste i 1988 og 1992 begjæringer om gjenopptakelse. Gjenopptakelseskommisjonen besluttet i 2008 og 2011 ikke å gjenåpne saken. Denne kommisjonen har en bred uavhengig sammensetning, og behandlingen har ved begge behandlingene vært grundig. Basert på dommen som nå er avgradert i sin helhet – sammenholdt med gjenopptakelsesavgjørelsene – må det etter tingrettens oppfatning kunne fastslås som utvilsomt at Arne Treholt var skyldig i åpenbaring av statshemmeligheter og spionasje. Skyldspørsmålet må etter dette anses som et endelig avsluttet kapittel.

2. Det er bl.a. av pressen stilt spørsmålstegn ved enkelte bevis som ble brukt i saken mot Arne Treholt. Dette har medført en problemstilling om straffutmålingen var korrekt. Arne Treholt ble benådet etter å ha sonet ni år. Etter tingrettens oppfatning ville en straffutmåling basert på de ikke omstridte bevisene i saken måttet medføre en straff som minst tilsvarte den straff Treholt reelt har avsonet. Også straffereaksjonen overfor Treholt må etter dette anses som et endelig avsluttet kapittel.

Straffesaken mot personen Arne Treholt må derfor nå etter tingrettens oppfatning anses som definitivt avsluttet.

3. Lagmannsrettens formann under hovedforhandlingen i lagmannsretten skrev i 1985 et notat om lydtakene der det i forbindelse med oppbevaring for fremtiden bl.a. ble anført at lydbåndene kan utgjøre historisk materiale det bør gis adgang til ”når det ikke lenger er saklig grunn til å beskytte innholdet” jf. notat av 28. juni 1985.

Lydopptak av enkelte hovedforhandlinger er senere blitt noe mer vanlig. Det er etter hvert lagt til grunn at lydopptakene er å anse som en del av sakens dokumenter. Sakens dokumenter er for en vesentlig del politidokumenter (politiavhør, rapporter osv.) dvs. dokumenter som er arbeidsmateriale for politiet på etterforskningsstadiet, og som i meget begrenset grad fremlegges for retten under hovedforhandlingen. Påtaleinstruksen fastsetter at alle dokumentene skal oppbevares av politiet som i dette tilfellet var POT – i dag PST. Tingretten legger til grunn at de foretatte lydopptakene fra hovedforhandlingen i Treholtsaken er en del av sakens dokumenter i Treholtsaken og at den faktiske oppbevaringen skjer hos PST. I denne sammenheng påpeker retten at lydopptakene skiller seg vesentlig fra andre deler av politidokumentene i saken ved at det er autentiske opptak fra hovedforhandlingen, mens det andre er politiets omfattende etterforskningsmateriale etablert over lang tid og på ulike stadier i etterforskningen. Tilgangsbegjæringen er begrenset til lydopptakene fra hovedforhandlingen.

III

Det som etter dette gjenstår som relevante temaer i Treholtsak-komplekset – og som fortsatt har interesse fordi det både gjelder offentlig myndighetsutøvelse og hemmelige tjenesters virksomhet – er etter tingrettens oppfatning en best mulig avklaring av saksbehandlingen i POT og da særlig POTs innhenting og bruk av bevis samt POTs bruk av etterforskningsmetoden romavlytting. Dette er etter tingrettens oppfatning sentrale konkrete temaer som ikke har funnet sin endelige avklaring og konklusjon. Rettsstaten Norge er ikke tjent med å gjøre disse delene av sakskomplekset til ikke-temaer. Selv om forholdene ligger lagt tilbake i tid, er det av hensyn til tilliten til systemet viktig å få avklart om POT har begått feil. Det er

dernest viktig at PST på entydig måte offentlig aksepterer eventuelle feil som ble begått, og klargjør hvorfor dette ikke kan eller vil gjenta seg. Poenget vil ikke være å kritisere enkeltpersoner, men å forebygge fremtidige likeartede feil fra de hemmelige tjenester og andre myndighetsorganer og på troverdig måte klargjøre for allmennheten at dette nå er ivarettatt.

Tingretten finner i denne sammenheng grunn til å påpeke at EOS-utvalget (utvalget som på vegne av Stortinget kontrollerer PST) har fastslått at POT foretok ulovlig romavlytting av Treholt og derved hans nære familie. PST har etter tingrettens vurdering – i hvert fall utad – ikke på overbevisende måte markert at man har sett alvorret i EOS-utvalgets konklusjon.

At *tingretten* er innforstått med at det i dag er en annen situasjon enn i 1985 ved at bruken av inngripende etterforskningsmetoder nå er detaljregulert i politiloven og straffeprosessloven, og at PST følger dette regelverket med noen små tilfeldige avvik som blir påpekt ved EOS-utvalgets grundige løpende kontrollarbeid, er ikke avklarende for norsk opinion.

Pressen har som representanter for norsk allmennhet en viktig rolle i å få avklart disse temaene og bringe videre resultatet av avklaringene samt PSTs reaksjoner, vurderinger og tiltak. Demokratiske hensyn tilsier derfor en størst mulig grad av offentlighet – selv om dette er en gammel sak. At pressen har en legitim samfunnsoppgave som offentlige vakthunder ("public watchdogs") fremgår for eksempel av menneskerettsdomstolen (EMD) sak Tarsasag (2009) og Høyesteretts kjennelse inntatt i Rt. 2003 side 593 (Valebrokk-kjennelsen). PSTs anførsler for tingretten kan oppfattes slik at PST har begrenset forståelse for viktigheten av denne oppgaven for pressen.

IV

Innsyn i dokumenter i straffesak reguleres av straffeprosessloven § 28:

"§ 28. (1) Utskrift av rettsbøker og andre dokumenter i en straffesak som retten har avsluttet behandlingen av, kan kreves av

- a) den fornærmede,*
- b) etterlatte, og*
- c) enhver annen som det har rettslig interesse for.*

(2) Enhver kan kreve utskrift av en dom i en bestemt straffesak så langt som det ikke gjelder forbud mot offentlig gjengivelse av dommen, eller, dersom det gjelder slikt forbud eller utskrift nektes etter tredje ledd, innsyn i domslutningen. Kravet kan alltid avslås hvis dommen er eldre enn fem år eller den som krever utskrift bare identifiserer dommen ved siktedes navn.

(3) Utskrift skal nektes når det av hensyn til rikets sikkerhet eller forhold til fremmed stat ville være betenkelig å gi utskrift, eller når det er grunn til å frykte at utskriften vil bli nyttet på urettmessig vis. Overfor andre enn partene gjelder det samme når retten har gitt

pålegg om hemmelighold. Utskrift kan nektes på de vilkår som er fastsatt i § 242 a første, jf. annet ledd. Reglene i § 242 a tredje til syvende ledd gjelder tilsvarende så langt de passer.

.....

(7) Spørsmålet om retten til utskrift bedømmes i forhold til hvert enkelt dokument.

(8) Avslås en begjæring om utskrift etter paragrafen her, kan spørsmålet begjæres forelagt retten til avgjørelse.

(9) Kongen kan gi forskrifter om gjennomsyn og utlån av dokumentene i en straffesak, og om rett til utskrift av dokumentene i tilfeller som ikke omfattes av første eller annet ledd. Reglene i tredje og fjerde ledd gjelder tilsvarende for slike forskrifter. Forskriften kan på samme vilkår regulere gjennomføringen av allmennhetens innsynsrett ved bruk av informasjonsteknologi.”

Kopi av lydopptak må sidestilles med utskrift i bestemmelsen.

Det foreligger også bestemmelser i påtaleinstruksen vedrørende utlån av dokumenter:

”§ 4-2. Utlån og gjennomsyn av dokumentene i en avsluttet straffesak

Dokumentene i en avsluttet straffesak kan lånes ut til politi, påtalemyndighet, domstolene, fengsels- og kriminalomsorgsmyndighetene til bruk for strafferettspleien.

.....

Begjæring fra andre om utlån eller gjennomsyn av dokumentene i en avsluttet straffesak kan bare etterkommes dersom vedkommende har saklig grunn for lån eller gjennomsyn av dokumentene. Utlån skal alltid nektes i de tilfeller som er nevnt i § 4-1 fjerde ledd. Personaliarapport og andre dokumenter som etter § 2-2 første ledd annet og tredje punktum skal arkiveres særskilt, kan bare lånes ut eller overlates til gjennomsyn til den som dokumentene angår eller med hans samtykke. Andre enn advokater og forsikringsselskaper bør normalt bare gis adgang til kontrollert gjennomsyn av dokumentene.”

Om saksbehandlingen etter reglene i påtaleinstruksen fremgår følgende:

”§ 4-4. Behandling av anmodning om utskrift, utlån eller gjennomsyn av dokumenter i en straffesak

Begjæring om utskrift, utlån eller gjennomsyn av dokumenter avgjøres av politimesteren eller den han gir myndighet, på det sted hvor dokumentene oppbevares, se § 2-2 første ledd.

.....

I begjæringen skal det opplyses hva de aktuelle dokumentene skal brukes til. Det kan kreves at begjæringen blir nærmere begrunnet.

.....

Avslås en begjæring om utlån eller gjennomsyn etter reglene i § 4-2, skal vedkommende gjøres kjent med at spørsmålet kan kreves forelagt overordnet påtalemyndighet. Det samme gjelder dersom det er satt spesielle vilkår eller begrensninger for bruken av utlånte dokumenter. ”

NRK ba i mai 2006 om tilgang til lydopptakene. I juni 2007 avslo PST begjæringen. I desember 2007 fastslo Sivilombudsmannen at saksbehandlingstiden hadde vært uforholdsmessig lang. I januar 2008 avslo Oslo statsadvokatembeter klagen fra NRK. I juni 2008 uttalte ombudsmannen at utlån av straffesaksdokumenter ”er knyttet til domstolens virksomhet” og derfor utenfor ombudsmannen arbeidsområde.

Pressen ba ved brev av 17. februar 2011 om tilgang til lydopptakene. PST fant ikke å kunne realitetsbehandle begjæringen idet det ble vist til gjenopptakelseskommisjonens pågående arbeid. Dette ble meddelt ved brev av 4. mars 2011. I brevet er det vist til at en tilgang forutsetter en avgradering av materialet, at lagmannsretten er rette instans til å beslutte en eventuell avgradering, og at en eventuell avgradering er en tidkrevende prosess. PSTs avslag ble den 11. mars 2011 påklaget til Oslo statsadvokatembeter. Det foreligger ikke svar derfra.

Tingretten legger til grunn at dersom noen etter henvendelse til politiet får avslag på begjæringen om dokumentinnsyn – uansett begrunnelse – har vedkommende rett til å kreve spørsmålet forelagt for retten til avgjørelse. Straffeprosessloven § 28 sjuende ledd gir slik rett vedrørende enhver begjæring ”*etter paragrafen her*”. Tingretten kan ikke se at påtaleinstruksen kan innskrenke den generelle rett til domstolsprøving som straffeprosessloven fastsetter. Det foreligger i realiteten en tosporet ordning dersom politiet avslår en begjæring om innsyn: enten kan avslaget bringes inn for retten eller for overordnet påtalemyndighet. Normalsituasjonen vil være å prøve en klage til overordnet påtalemyndighet fordi dette som oftest vil være mest tids- og kostnadseffektivt, men det er ikke rettslig grunnlag for å legge til grunn at det må skje på den måten. Straffeprosessloven § 28 sjuende ledd har fortrinn foran reglene i påtaleinstruksen. Dette underbygges dessuten av at det i dette tilfellet ikke gjelder overprøving av et forvaltningsvedtak, men om straffeprosessuell saksbehandling. Bestemmelsen er ikke en bestemmelse om domstolskontroll – slik som det er anført fra PST – men en straffeprosessuell bestemmelse. Dette underbygges ytterligere av at lydopptakene i dette tilfellet ikke er materiale produsert av POT/PST, men er materiale produsert under Eidsivating lagmannsretts behandling av Treholtsaken. POT/PST er derved ikke utstedende myndighet, men oppbevarende myndighet.

Dertil pretenderer pressen rett til tilgang til lydopptakene etter menneskerettskonvensjonen (EMK) artikkel 10, jf. menneskerettsloven. Det er dessuten påberopt artikkel 13 om effektivt rettsmiddel og artikkel 6 om behandling innen rimelig tid.

Tingretten finner etter dette at pressen har krav på å få realitetsbehandlet sin begjæring til tingretten. Avvisningspåstanden tas etter dette ikke til følge.

Tingretten finner at pressen i dag ikke har formell rettslig interesse i tilgang til lydopptakene fra Treholtsaken. Rettslig interesse krever at det må foreligge en aktuell rettsusikkerhet som gjelder parten. Dette er ikke tilfellet nå, men kan bli det dersom eksempelvis presseorganer skulle bli saksøkt av en av POTs tjenestemenn, og der temaet helt eller delvis er knyttet til omstendigheter der innholdet i politidokumenter eller lydopptak kan være av betydning for utfallet.

Saklig interesse er noe annet enn rettslig interesse. Da er det ikke noe krav om parts-tilknytning, men om aktverdig grunn for innsyn. I mange sammenhenger vil pressen ha saklig interesse, men ikke rettslig interesse. Dette er eksempelvis et bærende element i offentlighetsreglene i forvaltningssaker.

For tingretten er det utvilsomt at pressen har saklig interesse i innsyn i hvert fall i vesentlige deler av Treholtsakens lukkede del. Dette vil særlig gjelde forhold knyttet til pengebeviset, ransakingene og romavlyttingen. Det er mer tvilsomt om det foreligger saklig interesse i innsyn i for eksempel de daværende rutinene ved utenriksstasjonene eller Forsvarets høyskole samt samarbeidet med fremmede tjenester.

Også den åpne delen inneholder nødvendigvis vesentlige elementer der det foreligger saklig interesse for pressen.

I dette konkrete tilfellet gjelder begjæringen tilgang til lydopptak foretatt av Eidsivating lagmannsrett og ikke av POT. Lagmannsrettens formann skrev i 1985 i sitt notat om lydopptakene at det avgjørende for at det ble foretatt opptak var ”at lydbåndene i fremtiden, når det ikke lenger er **saklig grunn** (uthevet av tingretten) til å beskytte innholdet i dem, kan utgjøre historisk materiale det bør gis adgang til”. Dette var forutseende tale. Dessuten påpeker retten at straffeprosessloven § 23 har en bestemmelse om at det kan fastsettes regler for i hvilken utstrekning lydopptak kan tre i stedet for innføring i rettsboka. Dette underbygger at lydopptak foretatt av lagmannsretten er noen annet enn politidokumenter utarbeidet av POT, og at det er en nærmere parallell mellom lydopptakene fra hovedforhandlingen og rettsbokas innhold enn til politiutarbeidede etterforskningsdokumenter. Dessuten tillå det lagmannsretten – uten begrensningsmuligheter for POT – å avgjøre hva som skulle gå for åpne dører og hva som skulle gå for lukkede dører.

Det neste hovedspørsmålet for tingretten blir om retten etter straffeprosessloven § 28 etter en forholdsmessighetsvurdering kan beslutte innsyn der det foreligger saklig interesse for pressen, men ikke rettslig interesse. Dette beror på en tolking av bestemmelsen.

Ved lovtolkingen av § 28 er det relevant

for det første å ta med seg hva lovgiver i årene etter straffeprosessloven 1981 har uttalt om pressens betydning som kontrollerende organ på vegne av allmennheten, og utviklingen i innsynsadgang ellers i samfunnslivet,

for det andre å ta hensyn til utviklingen som er skjedd i Norge og internasjonalt vedrørende forståelsen og praktiseringen av menneskerettskonvensjonen på området ytringsfrihet og presseinnsyn,

for det tredje å legge til grunn at i hvert fall denne delen av straffeprosessloven er gjenstand for en dynamisk lovtolking idet slike prosessuelle bestemmelser kan endres uten å rammes av Grunnlovens bestemmelse om forbud mot tilbakevirkende kraft.

Siden straffeprosessloven kom i 1981, har det vært en vesentlig utvikling i pressens tilgang til materiale både i forvaltningen og domstolene. De positive sidene ved slikt innsyn har i demokratisk sammenheng klart overskygget de negative elementene. Menneskerettskonvensjonen har bestemmelser som i utgangspunktet skal sikre at allmennheten får informasjon om viktige forhold av samfunnsmessig betydning, og det skjer en dynamisk utvikling når det gjelder betydningen av slike rettigheter. Tingretten viser eksempelvis til EKDs avgjørelser Tarsasag (2009) og Kenedi (2009).

Bjerke/Keiserud: Straffeprosessloven Kommentartutgave 3. utgave side 100 uttaler følgende:

”Reglene i § 28 innebærer ikke noe *forbud* mot at dokumentene blir utlevert til en som har en saklig, men ikke rettslig interesse i å få gjøre seg kjent med innholdet. Men i disse tilfellene vil det være mest nærliggende at spørsmålet blir løst på grunnlag av reglene i påtaleinstruksen § 4-2 ...”

Tingretten er enig i at det normale vil være en behandling etter påtaleinstruksen, men Treholtsaken er ingen normalsak, men en ekstraordinær sak med ekstraordinære problemstillinger. NRK prøvde i sin tid å gå frem etter påtaleinstruksen, men uten resultat. Pressens begjæring fra februar 2011 ga heller ikke noe resultat.

Tingretten legger etter dette til grunn at § 28 om rettslig interesse ikke er en definitiv terskel for å gi innsyn etter bestemmelsen. Med rettslig interesse har vedkommende i utgangspunktet *krav* på innsyn, men dette utelukker ikke at noen med saklig grunn etter en samlet forholdsmessighetsvurdering kan gis helt eller delvis innsyn.

Tingrettens konklusjon på dette punkt er at tingretten etter straffeprosessloven § 28 *kan* avgjøre en begjæring om tilgang til lydopptak fra hovedforhandling basert på saklig interesse.

VI

Det neste spørsmålet som tingretten må ta standpunkt til, er *om* pressen i dette tilfellet har slik saklig interesse, og i tilfellet *hvor langt* den saklig interessen rekker: gjelder den enkelte lydopptak eller gjelder den alt?

Når det gjelder Treholtsakens åpne del, er det ikke noen tungtveiende grunner for at det ikke skal gis tilgang til disse lydopptakene. Det gjelder en meget spesiell sak der tilgang i denne saken ikke vil skape vesentlige juridiske eller praktiske problemer i andre straffesaker. Pressen får dessuten ikke tilgang til mer informasjon enn den fikk i 1985 ved å være til stede i retten og notere. Den gang var fokus rettet mot Treholts handlinger. Nå er fokus mer rettet mot myndighetenes handlinger. Lydopptakene vil i realiteten være en utfylling og kvalitets-sikring av notater fra forklaringer og dokumentasjon som pressen allerede har hatt tilgang til. Lydopptakene fra åpen rett er ikke gradert, og det er heller ikke gitt taushetspålegg "inntil videre" fra lagmannsrettens side. De personene som forklarte seg den gang var løst fra sin eventuelle lovbestemte taushetsplikt. Tingretten kan ikke se at en forholdsmessighetsvurdering kan gi noen annen konklusjon enn tilgang. Ved at Treholt har gitt sitt samtykke, er mothensynene knyttet til ham uten betydning. Samfunnet har dessuten en interesse i at Treholtkomplekset nå finner sin avslutning. Dette vil ikke skje uten mer offentlighet. Avgradering av dommen var et første skritt. Det er fra PST anført at lydopptakene fra åpen rett kan gi et skjevt bilde av saken hvis dette nå blir gjort tilgjengelig for pressen. Til dette bemerker tingretten at bildet ikke blir mer skjevt enn det var i 1985, og den gang var det påtalemyndigheten som ved sine begjæringer la rammene for hvilket bilde pressen fikk.

Tingretten finner at pressen skal gis tilgang til lydopptakene fra hovedforhandlingens åpne deler. Det er opplyst at hovedforhandlingens åpne deler gikk i én rettsal, og de lukkede deler i en annen sal. Det er derfor grunn til å anta at det av lydbåndene fremgår hva som er opptak fra åpen rett.

Når det gjelder lydopptak fra lukket rett, finner tingretten at det *i utgangspunktet* i hvert fall er saklig grunnlag for pressens innsyn i lydopptak som gjelder forklaringer knyttet til pengebeviset, ransakingene og romavlyttingen samt andre deler av POTs arbeid.

Tingretten legger i denne sammenheng særlig vekt på følgende:

For det første gjelder begjæringen ikke materiale som er utarbeidet av POT/PST, men opptak gjort av lagmannsretten der PST er materialets oppbevaringssted og ikke utstedende myndighet. I en slik sammenheng kan ikke PST og påtalemyndigheten være de eneste instanser som er tillagt avgjørelse om tilgang til disse lydopptakene.

For det andre er PST og Oslo statsadvokatembeter lite egnet til å være de eneste instanser som behandler og avgjør en slik begjæring om innsyn i lydopptakene. De gjenstående temaene er i stor grad knyttet til tjenestemenn ved POT og etterforskningen/saksbehandlingen i den sammenheng. Lederne for de to enhetene er i dobbeltroller som vil innebære at noen vil stille spørsmålstegn ved hvor lojaliteten deres – bevisst eller ubevisst – vil ligge ved behandling av en slik begjæring. Dette temaet løses ikke av at begge de to lederne har stor personlig integritet. Det dreier seg først og fremst heller ikke om formell habilitet, men å få avgjørelser som gir generell tillit også hos allmennheten.

For PST-sjefen er dobbeltrollen at hun også har et lederansvar for sine medarbeidere og i den sammenheng må antas å ville redusere eventuell belastning på tidligere ansatte i POT. Etter at gjenopptakelseskommisjonens siste avgjørelse forelå, var hun i følge flere pressereferater ”forbannet og opprørt på vegne av alle som jobber og har jobbet i politiets sikkerhetstjeneste” og hun ”forventer en unnskyldning fra dem som har fremsatt beskyldningene”, mens hun vedrørende EOS-utvalgets konklusjon om ulovlig romavlytting ikke ville beklage slik bruk og uttalte at den bare hadde historisk interesse.

For Oslo statsadvokatembeter er dobbeltrollen at øverste leder, førstestatsadvokat Lasse Qvigstad, også var aktor i Treholtsaken. EOS-utvalgets konklusjon om ulovlig romavlytting reiser spørsmålet om lagmannsretten i 1985 ble orientert om denne avlyttingsformen og hva som kom ut av den; og i tilfellet ikke, om det var aktoratet som besluttet å unnlate dette, eller om det var POT-medarbeidere som tilbakeholdt informasjon overfor aktoratet og lagmannsretten.

Også Sivilombudsmannens kritikk knyttet til saksbehandlingstiden i 2006/2007 er relevant i denne sammenheng.

At Regjeringen i 2007 anså riksadvokat Busch habil til å avgjøre Qvigstads habilitet vedrørende behandling av innsynsbegjæring etter påtaleinstruksen, og riksadvokaten fant Qvigstad habil, var basert på en annen situasjon enn den som nå foreligger. De punktene som retten har vist til ovenfor, er nye momenter i forhold til dem som ble vektlagt i 2007. Etter tingrettens vurdering bør det være i alles interesse – også PST og påtalemyndigheten – at innsynstemaet i dette tilfellet avgjøres av rettsapparatet og ikke av politi og påtalemyndighet. Det bør i realiteten være en avlastning for PST og påtalemyndigheten at det er domstolen som foretar de juridiske og skjønnsmessige avveiningene og fastsetter den videre saksgangen.

Når tingretten bruker *i utgangspunktet saklig interesse* har dette sammenheng med at også straffeprosessloven § 28 har begrensninger knyttet til rikets sikkerhet og fremmed stat. Vedrørende denne del av bestemmelsen viser tingretten til drøftelsen under VII som er sammenfallende.

VII

Etter tingrettens vurdering gir sikkerhetsloven med forskrift om informasjonssikkerhet

for det første et særskilt lovgrunnlag for at saksbehandlingen og avgjørelsen om innsyn i lydopptakene fra lukket rett ikke skal skje hos PST eller påtalemyndigheten, og

for det andre fastsetter sikkerhetsloven med forskrift hvordan man skal gå frem ved avgradering av gradert materiale.

Lydopptakene fra Treholtsakens lukkede del er gradert av lagmannsretten i samsvar med dagjeldende sikkerhetsbestemmelser. Dette er senere avløst av sikkerhetsloven og forskrift om informasjonssikkerhet.

Av forskriften § 2-13 første og annet ledd fremgår følgende:

”§ 2-13. Prosedyrer ved henvendelse om innsyn

Ved henvendelser om innsyn til utsteder av sikkerhetsgradert informasjon skal utsteder uten ugrunnet opphold vurdere om den samlede informasjonen eller deler av den kan avgraderes, jf. § 2-10. Innsyn skal gis i eventuell avgradert informasjon, med mindre det likevel foreligger hjemmel for unntak fra innsyn i eller i medhold av offentlighetsloven eller annen lovbestemmelse.

Er det en annen virksomhet enn utsteder som får henvendelsen om innsyn skal virksomheten som får henvendelsen uten ugrunnet opphold kontakte utsteder for vurdering av avgradering. Utsteder skal uten ugrunnet opphold gi tilbakemelding om informasjonen kan avgraderes. Dersom utsteder avgraderer informasjonen, kan virksomheten som har fått henvendelsen om innsyn gi innsyn i samsvar med første ledd andre punktum.

.....”

Etter dette finner tingretten at korrekt saksbehandling *etter sikkerhetsloven* med forskrift er at PST videresender henvendelsen om innsyn til utsteder som er lagmannsretten for så vidt gjelder lydopptakene. Lagmannsretten vurderer så om den samlede informasjonen eller deler av den skal avgraderes. I avgradert materiale skal PST gi pressen innsyn såfremt det ikke foreligger annen konkret lovhjemmel for likevel å tilbakeholde informasjonen.

PST har anført at det ikke bare er lagmannsretten som er utsteder, men at alle bakenforliggende ledd må involveres og også er å anse som utstedere i forskriftens forstand. Tingretten er av en annen oppfatning. Utsteder er lagmannsretten og ingen annen instans. Lagmannsretten besluttet lydopptakene. Lagmannsretten vurderte konkrete hva som skulle gå for åpne dører, og hva som skulle gå for lukkede dører. Hadde lagmannsretten besluttet mer åpne dører, ville POT ikke kunne motsatt seg dette. Lagmannsretten besluttet også å

unnlate å foreta lydopptak av særlig sensitive deler. Lagmannsretten påla taushetsplikt, men begrenset denne til ”inntil videre” og at dette gjaldt til tillatelse er gitt. Tillatelse i denne sammenheng må være lagmannsrettens tillatelse. Av forskriften § 2-11 fremgår bl.a. følgende:

§ 2-11. Informasjon gradert med norsk sikkerhetsgrad kan bare omgraderes av virksomhet som har utstedt informasjonen, av virksomhet overordnet denne, eller av NMS (les Nasjonal sikkerhetsmyndighet)”.

Av dette fremgår det klart at utsteder ikke er en rekke instanser. Hvorfor skulle da NMS kunne omgradere hvis alle andre instanser som i forkant hadde vært involvert, uansett skulle inn som utstedere? I denne saken er det lagmannsretten som har utstedt informasjonen. PST har i tingretten ikke bestridt at en avgradering av lydopptakene med PSTs forståelse om at bakenforliggende ledd også er utstedere, vil gi avgradering av disse lydopptakene et nærmest uendelig tidsperspektiv.

En annen sak er lagmannsretten ved sin avgraderingsgjennomgang kan rette en forespørsel til PST for å få deres syn på en avgradering knyttet til konkrete forhold der lagmannsretten måtte være i tvil.

PST har for øvrig ikke forholdt seg i samsvar med sikkerhetsloven med forskrift idet ikke noen del av lydopptakene til nå er sendt lagmannsretten.

VIII

Det neste spørsmålet for tingretten blir å sammenholde sikkerhetsloven med straffeprosessloven § 28 og på prinsipielt – og ikke konkret grunnlag – avgjøre hvilke lydopptak fra lukket rett pressen kan gis innsyn i og hvilken saksbehandling som for øvrig blir å legge til grunn.

Forhandlingene i lagmannsretten ble gjennomført på tre ulike måter vedrørende lydopptak. Åpen rett med opptak, lukket rett med opptak og lukket rett uten opptak. Retten antar dette siste særlig gjaldt forklaringer der det kunne komme frem opplysninger som kunne sette enkeltpersoner i livsfare eller som gjaldt samarbeidende utenlandske tjenester.

Sikkerhetslovens formålsbestemmelse har følgende ordlyd:

”§ 1. Lovens formål

Formålet med denne lov er å

- a. legge forholdene til rette for effektivt å kunne motvirke trusler mot rikets selvstendighet og sikkerhet og andre vitale nasjonale sikkerhetsinteresser,*
- b. ivareta den enkeltes rettssikkerhet, og*
- c. trygge tilliten til og forenkle grunnlaget for kontroll med forebyggende sikkerhetstjeneste.”*

Det er etter tingrettens vurdering viktig å merke seg at i tillegg til å motvirke trusler mot vitale nasjonale sikkerhetsinteresser, er det også et formål med sikkerhetsloven å trygge tilliten til forebyggende sikkerhetstjeneste. Dette siste leddet i formålsparagrafen – bokstav c. – synes til nå ikke å ha vært et tema som har vært drøftet ved spørsmålet om tilgang og avgradering. Etter tingrettens oppfatning er dette sentralt i denne saken, og pressen har en viktig oppgave i denne sammenheng.

Videre fremgår det av forarbeidene til sikkerhetsloven bl.a. følgende:

”Terskelen for å anse noe for å true slike interesser, vil være høy. Det må understrekes at begrepet kan endres i pakt med samfunnsutviklingen og de sikkerhetsmessige utfordringer som Norge til enhver tid står overfor.”

Tingretten har vanskelig for å se at det kan være opplysninger i lydopptakene som er av en slik karakter at det i 2011 vil kunne skade vitale nasjonale sikkerhetsinteresser som sikkerhetsloven skal beskytte, dersom lydopptakene blir avgradert. Det ble ikke foretatt lydopptak av de særlig sensitive forklaringene for lagmannsretten, hele Treholtdommen er nå avgradert, den kalde krigen er et tilbakelagt stadium, staten Sovjetunionen er opphørt, etterforskningsmetodene er annerledes, og området er nærmere lovregulert. Det vil imidlertid tilligge lagmannsretten å foreta den nærmere konkrete vurderingen av dette som et ledd i avgraderingsbehandlingen.

Tingretten avgjørelsesramme vedrørende lydopptakene fra lukket rett vil i denne omgang være ut fra dagens situasjon å fastsette saklig interesse knyttet til det materialet som blir avgradert av lagmannsretten. Lydopptakene utgjør totalt 175 timer dvs. lyd tilsvarende fem arbeidsuker. Saklig interesse er særlig knyttet til pengebeviset, ransakingene og romavlyttingen samt deler av POTs saksbehandling og etterforskning. Etter tingrettens oppfatning vil dette være knyttet til forklaringene til vitnene 39 – 52 som hovedsaklig er tjenestemennene i POT. Disse forklaringene fant sted 25. - 29. mars 1985. Vedrørende ett av vitnene ble det unnnlatt opptak av en begrenset del av vedkommendes forklaring – formodentlig knyttet til sensitive etterretningsopplysninger.

PST har vist til at straffeprosessloven § 216i fastsetter taushetsplikt for opplysninger om og fra kommunikasjonskontroll og at det ikke kan gis tilgang til lydopptak som inneholder slike opplysninger. Tingretten er ikke enig i dette. I den grad slike opplysninger er fremkommet under hovedforhandlingen er det ikke § 216i, men de vanlige innsyns- og graderingsreglene som gjelder.

Tingretten tilføyer for ordens skyld at tingretten ikke kan se at PST har krav på selv å gjennomgå lydopptakene før disse oversendes til lagmannsretten.

IX

Tingrettens konklusjoner er etter dette

for det første at lydopptakene fra åpen rett på egnet måte av PST straks blir å stille til disposisjon for pressen. For å unngå eventuelle fremtidige uklarheter om opptakenes omfang og kvalitet foretas kopieringen av lydopptakene fra åpen rett av en uavhengig tredjeinstans eller med representanter for begge parter til stede. Pressen forutsettes å behandle materialet presse-etisk forsvarlig;

for det andre pålegges PST straks å oversende opptakene fra lukket rett til Borgarting lagmannsrett for avgjørelse av avgraderingsspørsmålet. Etter sikkerhetsloven med forskrift – sammenholdt med straffeprosessloven § 28 – kan tingretten ikke se at PST kan kreve å gjennomgå materialet før det oversendes lagmannsretten. PST kan imidlertid deretter oversende lagmannsretten generelle kommentarer for hvilken type informasjon som PST eventuelt anser fortsatt vil true vitale nasjonale sikkerhetsinteresser dersom det blir kjent. Lagmannsretten kan ved sin gjennomgang innhente PSTs uttalelse dersom det melder seg konkrete problemstillinger som tilsier dette. Tingretten antar at avgraderingen bør starte med forklaringene til vitnene 39 – 52. Det som lagmannsretten avgraderer av dette, sendes av lagmannsretten tilbake til PST som straks skal stille dette til pressens disposisjon;

for det tredje vil det etter dette foreligge opptak fra lukket rett som tingretten ut fra de til nå kjente opplysningene ikke kan se i 2011 har saklig interesse for pressen jf. tingrettens konklusjon om at saken mot personen Arne Treholt er definitivt avsluttet. Pressen bør underveis vurdere om begjæringen opprettholdes for disse andre opptakene fra lukket rett dersom man får tilgang til de nevnte vitneforklaringene. Dette kan i vesentlig grad redusere lagmannsrettens avgraderingsarbeid. Dersom pressen opprettholder begjæringen, må pressens tilgang til det materialet som deretter blir avgradert, vurderes særskilt av PST og eventuelt tingretten.

X

Denne begjæringen for tingretten reiser en rekke juridiske problemstillinger som ikke tidligere har fått noen rettslig avklaring. Dersom tingrettens avgjørelse påankes, er det ikke rimelig at noen del effektueres før det foreligger en rettskraftig avgjørelse. Under henvisning til straffeprosessloven § 382 fastsettes at en anke over tingrettens beslutning har oppsettende virkning dvs. at pressen ikke får tilgang til noe lydopptak før rettskraftig avgjørelse foreligger.

Pressen har begjært dekning av saksomkostninger. Tingretten kan ikke se at det er grunnlag for å tilkjenne dette i en sak om innsyn; og uansett reiser saken problemstillinger som tilsier at hver av partene skal bære sine omkostninger.

SLUTNING

1. PST begjæring om avvisning tas ikke til følge.
2. PST pålegges straks på hensiktsmessig måte å gi pressen tilgang til kopi av alle lydopptakene fra åpen rett i Treholtsaken.
3. PST pålegges straks å oversende lydopptakene fra lukket rett i Treholtsaken til Borgarting lagmannsrett for lagmannsrettens vurdering av avgradering av hele eller deler av opptakene.
4. Blir hele eller deler av lydopptakene fra lukket rett avgradert av lagmannsretten, pålegges PST straks på hensiktsmessig måte å gi pressen tilgang til kopi av avgraderte lydopptak fra forklaringene til vitnene 39 – 52 (tjenestemenn ved POT).
5. For øvrig har tingretten ikke avgjort pressens tilgang til annet lydmateriale som blir avgradert.
6. Dersom denne avgjørelsen påankes, gis oppsettende virkning vedrørende samtlige punkter ovenfor inntil det foreligger rettskraftig avgjørelse.
7. Saksomkostninger tilkjennes ikke.

Finn Haugen
tingrettsdommer